

УДК 339.13:633.1(477.44)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕРНА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

О.В. Томчук, к.е.н.

Вінницький національний аграрний університет

Досліджено та проаналізовано динаміку виробництва зернових культур у Вінницькій області. Виявлені сучасні тенденції розвитку ринку зерна та сформовані перспективні напрямки розвитку його в регіоні.

Ключові слова: зерно, виробництво, ринок, кон'юнктура, регіон.

Вступ. Зерновиробництво є однією із стратегічних галузей агропромислового комплексу України, оскільки зерно і продукти його переробки – життєво необхідні види продукції, від яких в значній мірі залежить добробут громадян, економічний, соціальний та політичний клімат суспільства, внутрішнє і зовнішнє становище держави, ступінь її участі в міжнародному співробітництві.

Ринкові трансформації в аграрному секторі, і особливо в період сучасної фінансової кризи, створили широкий спектр проблем, які потребують розв'язання. Україна – аграрна держава і ринок зерна є однією із основних складових її товарного ринку. Об'єктивна необхідність розвитку виробництва та формування ринку зерна зумовлена цілим комплексом причин. По-перше, зерно є найважливішим продуктом, що визначає міжгалузеві пропозиції не тільки в агропромисловому виробництві, але й в економіці країни в цілому. По-друге, виробництво зерна є найважливішим джерелом доходів переважної більшості сільськогосподарських підприємств. По-третє, зерно складає значну частину кормових ресурсів тваринництва і є сировиною для харчової та переробної промисловості.

Проте на сьогодні сільськогосподарські підприємства України знаходяться в скрутному фінансово-економічному стані. Залишається у занепаді значна частка їх виробничо-технічної бази. Відсутня ефективна ринкова система збуту зернової продукції, незадовільним залишається рівень державного регулювання розвитку виробництва та збуту продукції сільськогосподарських підприємств.

Наукові дослідження і практика підтверджують, що висока конкурентоспроможність зернопродуктового підкомплексу на внутрішньому й зовнішньому ринках полягає у широкому попиті на високоякісні продукти продовольчого і кормового зерна. Без продовольчого зерна не може обходитись будь-яка держава для забезпечення потреб у продовольстві населення, а без кормового зерна неможливий розвиток тваринництва, не можна досягти дотримання якісних сівозмін при відсутності в них зернових культур [1, с. 117].

Характерна риса ринку, зокрема ринку зерна, полягає в тому, що він є саморегулюючим механізмом, який не завжди в змозі оперативно повернутися до стану рівноваги. Тому для розвитку сучасної економіки необхідно поєднувати дію ринкового механізму з економічним і адміністративним регулюванням з боку держави, яка має вживати заходи щодо коригування ринку, що зводитимуть до мінімуму властиві йому руйнівну силу. Такі позиції відстоюють вітчизняні вчені-економісти. [2, с. 32-33].

Постановка проблеми. Дослідженню проблеми формування та функціонування аграрного ринку та зокрема, ринку зерна присвячені роботи С.С. Бакая, І.П. Пазія, П.Т. Саблука, Л.М. Худолія, О.М. Шпичака та ін.. Окремі аспекти цієї проблеми щодо розвитку регіональних ринків знайшли відображення у наукових працях П.П. Борщевського, Л.О. Мамуль, О.В. Захарчика та ін.. Проте деякі проблеми формування та перспектив розвитку ринків окремих регіонів, зокрема Вінницького, в умовах господарювання різних форм власності дослідженні недостатньо. Це стосується економічних відносин між товаровиробниками і споживачами зерна, формування попиту та пропозиції в регіоні, закономірностей та тенденцій розвитку цінової кон'юнктури на регіональному рівні, підвищення конкурентоспроможності і визначення раціональної структури виробництва зерна.

Результати. Основою ринку зерна є його виробництво в обсягах, що забезпечують продовольчу безпеку області. Задоволення потреб у продуктах харчування повинно здійснюватися відносно кожної конкретної людини у місцях її проживання. В умовах сучасної фінансово-економічної кризи аграрний сектор визначають чи не один з тих, який не зменшив обсяги виробництва і продовжує розвиватися.

Територія Вінницької області займає 26,5 тис.км², що становить 4,4% площі України. За даними Держкомзему України 2017,7 тис. га припадає на сільськогосподарські угіддя, показник сільськогосподарської освоєності території області високий – понад 76%. Аграрне спрямування області підтверджує той факт, що продукція галузі агропромислового комплексу складає – 53%. До складу Вінницької області входять 27 районів, де функціонують різні зернові структури, які пристосовують свою діяльність до ринкових відносин. Основними виробниками зерна області є підприємства суспільного сектору (всі категорії господарств).

Виробництво зерна в регіоні посідає особливе місце серед інших видів культур рослинництва, при цьому воно є і головним напрямком спеціалізації багатьох господарств. Сільськогосподарські підприємства Вінницької області виробляють таку кількість зерна, яка дає змогу задовольняти потреби населення області і його переробних підприємств у зерновій продукції, так і продавати зерно на українському ринку. За якісними характеристиками та за ціною зерно, вирощене у господарствах Вінницької області є конкурентоспроможним на національному та світовому ринках.

Виробництво зернових культур по області на одну особу у 1995 році сягало 1185 кг, тоді як у 2005 – 1189, 2007 – 1004, 2008 – 2027, 2009 – 1868 кг. Таке виробництво зерна пов'язане з розмірами посівних площ. Динаміку виробництва зернових культур у Вінницькій області (всіх категорій господарств) зобразимо в таблиці 1.

Таблиця 1. Динаміка виробництва зернових культур у Вінницькій області

Рік	Посівна площа, тис. га	до 1995 р.,%	Зібрана площа, тис. га	до 1995 р.,%	Валовий збір, тис. ц	до 1995 р.,%	Урожайність, ц/га	до 1995 р.,%
1995	778,8	100	780,2	100	22297,9	100	28,6	100
2000	806,7	103,6	737,8	94,6	17445,1	78,2	23,6	82,5
2001	898,5	115,4	798,4	102,3	24381,2	109,3	25,9	90,6
2002	569,3	73,1	511,9	65,6	14211,6	63,7	28,8	100,7
2003	703,8	90,4	691,2	88,6	20236,1	90,7	19,2	67,1
2004	802,9	103,1	745,7	95,6	20965,1	94,0	28,6	100
2005	776,7	99,7	742,0	95,1	20346,5	91,2	27,4	95,8
2006	733,5	94,2	721,5	92,5	20752,3	93,1	28,8	100,7
2007	771,0	99,0	711,0	91,1	16860,4	75,6	23,7	82,9
2008	838,6	107,7	823,1	105,5	33776,1	151,5	41,0	143,4
2009	863,9	110,9	836,4	107,2	30922,6	138,7	37,0	129,4

У період з 2000 по 2001рр. посівні площі під зерновими культурами порівняно з 1995 роком збільшились відповідно на 27,9 та 119,7 тис. га або на 3,6 та 15,4%. У 2002 р. вони становили 73,1% посівних площ 1995 року. Аналіз такого скорочення посівних площ під зерновими культурами свідчить про те, що товаровиробникам стало економічно не вигідно вирощувати зерно. У період 2005 – 2009 роки поступове збільшення посівних площ під зерновими культурами сприяло збільшенню валового збору та урожайності у регіоні.

Найвищою урожайність зернових спостерігалась у період з 2008 по 2009 роки, найнижчою – у 2003 році. Це пояснюється введенням нових сортів зернових культур.

Залежно від розмірів посівних площ та урожайності формувалась і валовий збір зернових в регіоні, однак на протязі 2002 – 2007 років нарощування валового збору не відбулося, навпаки, характерним був спад його виробництва унаслідок екстремальних погодних умов, недоліків у реформуванні аграрного сектору та невдалого вирішення проблем власності. Вжиті заходи з інтенсифікації зернового господарства (значні капіталовкладення, забезпечення господарств мінеральними добривами і пестицидами) забезпечили найвищий середньорічний збір зернових – 33776,1 тис. ц у 2008 році, що є позитивним

для області. У 2009 році воловий збір де що зменшився порівняно з 2008 роком на 2853,5 тис. ц, це пояснюється зменшенням урожайності зернових культур.

Останніми роками господарства області мають ряд організаційних недоліків: недотримання сівозмін та значні втрати продукції при вирощуванні, збиранні та зберіганні; порушення сортової агротехніки; нераціональне використання меліоративних земель тощо. Це все позначається на економічній ефективності виробництва зерна в регіоні.

Ринок зернових в області продовжує залишатися ринком покупців (попиту), котрі через значну пропозицію зернових диктують цінову політику зерно виробникам.

Фахівці галузі вважають, що підвищення цін можливе або у випадку скорочення пропозиції (що виглядає малоімовірним), або за підвищення попиту. Ясно також, що проведенням заставних закупівель тенденцію на зниження цін не зупинити, оскільки запропонований урядом механізм усе ще далекий від досконалості. Швидше за все ринок сам внесе свої корективи. Багато залежить й від міжнародних компаній. Вони теж зацікавлені в експорті зернових восени, особливо в жовтні, коли на тлі сезонного зростання цін на світовому ринку прибутковість експортних операцій помітно збільшується [3].

Сиченко О. О. наголошує на тому, що регіональний ринок зерна має визначальні характеристики, до яких відносять спеціалізації на виробництві озимої пшениці, ярого ячменю і кукурудзи, спрямованість виробництва на внутрішній ринок і його поступове зміщення в приватний сектор. Поряд із цим функціонування ринку зернових обмежують низкою негативних факторів, а саме нераціональним землекористуванням, погіршенням умов перезимівлі посівів, застарілістю техніки, обмеженістю матеріально – технічних ресурсів та можливостей їх поповнення, підсиленням диспаритету цін, слабким розвитком ринкової інфраструктури, реалізацією виробникам більшої частки виробленого зерна в перші два – три місяці після збирання, високими витратами маркетингу [4]. На сьогодні, дещо загострилася проблема ефективності виробництва зерна, розвитку зовнішньоекономічної торгівлі, а отже – і його конкурентоспроможності.

На ринку зерна існує тісний обернений взаємозв'язок між обсягами пропозицій й ціною. Чим більший обсяг пропозицій, тим нижча ринкова ціна, і навпаки. Тому стабілізація обсягів пропозиції при порівняно незмінному внутрішньому попиті є запорукою стабілізації внутрішньої ціни.

Суть подальшого вирішення проблеми конкурентоспроможності лежить в площині ставлення держави до даної проблеми та її впливу на формування ринку зерна. Механізм впливу держави на галузь зерновиробництва полягає насамперед у створенні незалежних інституцій інфраструктури ринку зерна, яка в поточний період неефективна.

Дослідження показують, що у 2000 році значна частка зерна була реалізована за бартерними операціями (25—32%), в основному в рахунок оплати за надані авансом матеріальні ресурси а також продаж зерна населенню

в рахунок оплати праці. У період 2005 – 2009 роки продажу зерна населенню (в т.ч. рахунок оплати праці) порівняно з 2000 роком зменшився на 57,7%. Починаючи з 2005 по 2009 роки більшість виробленого зерна реалізується за іншими каналами (табл. 2).

Таблиця 2. Реалізація зерна у Вінницькій області, тис. т

Канали реалізації	Роки					
	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Переробним підприємствам	32,7	43,6	35,4	17,7	58,6	45,0
Заготівельним організаціям	-	65,4	74,4	64,6	118,6	120,3
Продаж населенню (в т.ч. рахунок оплати праці)	232,8	98,2	59,1	35,4	29,3	24,8
Пайовикам в рахунок орендної плати	53,2	54,5	43,7	32,8	57,1	94,4
Продаж на ринку через власну торгівельну мережу	302,5	87,3	94,5	70,8	102,5	157,3
За іншими каналами	196,3	741,5	874,0	664,0	1098,5	1805,6
Всього реалізовано	817,5	1090,5	1181,1	885,3	1464,6	2247,4

В умовах значних надлишків зерна в середині регіону, ринок все ж характеризується досить сприятливою для виробників кон'юнктурою. Так у період з 2005-2009 рр. ціна реалізації зерна у Вінницькій області була однією з найвищих в Україні, і перевищувала на 8,6%.

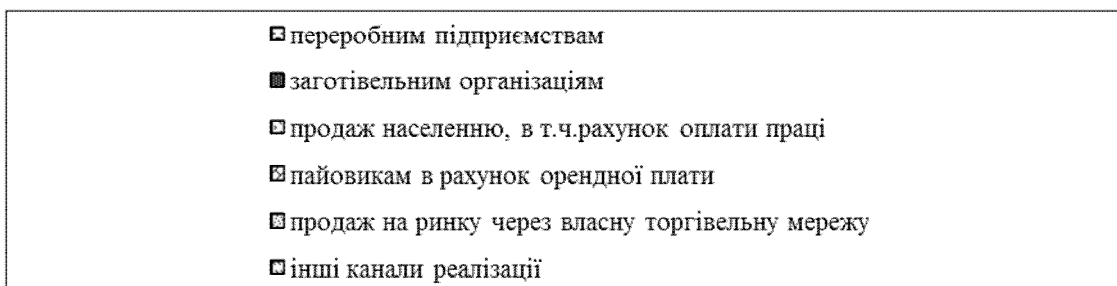
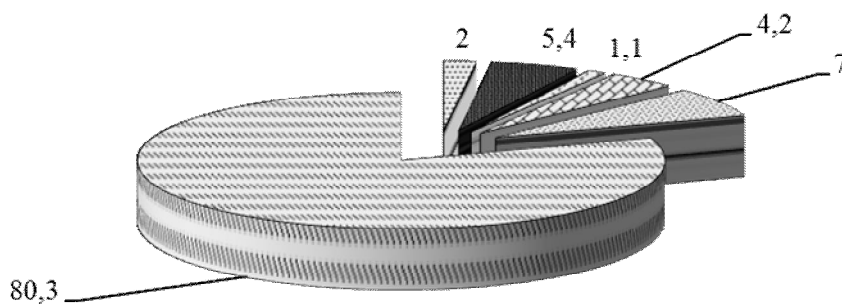

Рис. 1. Канали реалізації зерна у Вінницькій області в 2009 році, %

Негативною стороною збутової діяльності сільськогосподарських підприємств на ринку зерна є те, що основна частина товарного зерна у період 2009 року реалізується одразу ж після збирання врожаю за іншими каналами реалізації – 80,3%. Причиною цього є накопичення значних боргових зобов'язань перед постачальниками сировинних ресурсів та техніки. Канали реалізації зерна за 2009 рік зображені на рис.1. Продаж на ринку через власну торгівельну мережу складає 7,0% від загальної реалізації. Продаж населенню (в т.ч. рахунок оплати праці) у 2009 році зменшився на 207 тис. т порівняно з 2000 роком і становить 1,1%.

Невід'ємною умовою повноцінного функціонування зернового ринку є наявність розвиненої інфраструктури, що забезпечує стабільність і прозорість ринкового товарообміну в процесі руху продукції від виробника до споживача. Саме відсутність останньої та потреба товаровиробників у вільних коштах для подальшого відтворення виробництва створюють умови для реалізації значної частини продукції одразу після збору врожаю за заниженими ринковими цінами.

Щорічні цінові коливання й відсутність прогнозних даних щодо кон'юнктури ринку зерна позбавляють сільськогосподарських товаровиробників можливості ефективно планувати власне виробництво. Зберігається практика нерегульованого і стихійного збуту зерна. Висвітлені проблеми набувають особливої гостроти у зв'язку з інтеграцією України у європейський простір і прагненням знайти нішу на світовому ринку зерна.

Висновки. Сприятливі природно-кліматичні умови, які дозволяють вирощувати високоякісне зерно, відпрацьовані віками технології, наявність великих масивів найкращих у світі ґрунтів, дозволяють вирощувати зерно у Вінницькій області з відносно низькою виробничою собівартістю. Проблема стабілізації ринку сільськогосподарської продукції, зокрема зерна була актуальною завжди, проте на сучасному етапі вона особливо загострилась. Стан ринку зернових у регіоні характеризується як нестабільний та несформований: низький попит на зерно; невідпрацьований ціновий механізм; практична недосконалість роботи державної служби для збуту зерна (біржа); поширення комерційних каналів збуту.

Отже, для подальшого вдосконалення ринку зерна на рівні області необхідним є: реструктуризація галузі, формування раціональної структури та обсягів виробництва продукції, створення механізму ринкової інфраструктури, запровадження сучасних енергоощадних технологій виробництва зерна, що дасть можливість активізувати попит зарубіжних країн на зерно з просуванням його на експорт.

Література

1. Чмирь С.М. Ефективність ринку зерна // Економіка АПК. – 2009. - №4. – С. 117-120.

2. Андрійчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічні аспекти // Економіка АПК. – 2004. - №3.
  3. Мартинів В.П. На елеваторах зашурхотіли грошові знаки. Торгівля зерном за готівку знижує і без того низькі ціни // Дзеркало тижня. – 2002. - №31. – 17-24 серпня. – С. 8-12.
  4. Сиченко О. О. Організація і ефективність виробництва та збуту зерна в регіоні // Автореферат на здобуття наукового ступеня к. е. н. , Дніпропетровськ. – 2006. – 20 с., с.7
  5. Демченко Т.В., Шобаніна О.В. «Розвиток виробництва зерна і його значення у забезпеченні продовольчої безпеки України» // Економіка АПК. – 2008. - №12. – с.9-11.
  6. Шовкалюк В.С., Захарчук О.В. «Ринок зерна: проблеми та сподівання» //Економіка АПК. – 2007. - №3. – с. 116-121.
  7. Лебедев К.А. «Стратегія розвитку зернопродуктового підкомплексу України» // Економіка АПК – 2009. – с.119-123.
-

Summary

Tendencies of development of grain market in Vinnitsa region: problems and prospective / Tomchuk O.V.

In the article dynamics of grain production in Vinnitsa region are investigated and analyzed. Present – day tendencies of development of grain market are determined and long – term directions of its of development in the region are formed.

Key words: grain, production, market, region, conjuncture.